

Багіров С. Р.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ НЕОБЕРЕЖНИХ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ КІЛЬКОМА СУБ'ЄКТАМИ

У статті на підставі висвітлення проблем кримінально-правової оцінки необережних злочинів, вчинених кількома особами, доведено важливість феноменологічних досліджень для розвитку есенціальних наукових теорій. У пропонованій публікації шляхом опису та аналізу новітнього емпіричного матеріалу доповнено феноменологію необережних злочинів, у вчиненні яких брали участь кілька суб'єктів. Авторський внесок у феноменологію цих злочинів дасть змогу розширити наукові уявлення про явище багатосуб'єктних необережних злочинів, а наведені практичні приклади можуть бути використані в навчальній та науковій кримінально-правовій літературі. Автор також уточнив і доповнив типологічну характеристику відповідних злочинів. Запропоновано перелік істотних ознак для кожної типологічної групи. З'ясовано, що під час поділу необережного співзаподіяння на «паралельне» та «послідовне» треба мати на увазі, що остання типологічна група є неоднорідною і має щонайменше два підтипи, які відрізняються низкою ознак.

Ключові слова: феноменологія, теорія, есенціальна теорія, необережність, багатосуб'єктний необережний злочин, необережне співзаподіяння, типологія, типологічна група.

Постановка проблеми. Судова практика щодо необережних злочинів час від часу поповнюється такими ситуаціями, коли передбачені законом суспільно небезпечні наслідки настають через порушення правил безпеки з боку кількох осіб. Представники сучасної науки кримінального права хоча і визнають існування такого явища, як необережні злочини, вчинені кількома суб'єктами, проте прийнятної теорії, в якій були б описані і пояснені відповідні закономірності, ще не створили. До того ж докладний феноменологічний опис таких злочинів, підкріплений посиленнями на практичні приклади, у вітчизняній науці кримінального права ще не здійснювався. Відповімо на запитання: для чого потрібна така феноменологія?

У сучасній кримінально-правовій літературі феномен необережного злочину, вчиненого кількома суб'єктами, або необережне співзаподіяння, зазвичай описується як особлива ситуація багатосуб'єктного злочину, що не охоплюється теорією співучасті у злочині і спеціально не передбачена кримінальним кодексом [4, с. 24]. Річ у тім, що співучасть у злочині як з теоретичного погляду, так і з позиції чинного кримінального законодавства України пов'язується лише з умисними злочинами [17, с. 116].

У джерелах з філософії та методології науки підкреслюється: коли ми стикаємося з чимось невідомим, що далеко виходить за межі звичних теорій, то вивчення цього явища постає

спочатку майже цілком феноменологічним, не пов'язаним із жодною теорією [35, с. 140]. Візьmemo до уваги, що у філософії науки виокремлюють феноменологічні (або описові) і есенціальні (або сутнісні) наукові теорії. На думку науковців, не варто давати феноменологічним теоріям апіорно низьку оцінку. По-перше, побудова таких теорій є необхідним етапом наукового пізнання, що створює умови для переходу до більш «глибоких» теорій. По-друге, вони можуть мати самостійне значення там, де на перший план висувається і цінується саме накопичення емпіричного матеріалу [35, с. 231].

Варто підкреслити, що в літературі трапляється і безпосереднє протиставлення феноменології та теорії. Наприклад, відомий сучасний мислитель і дослідник імовірності, ризику та випадкових подій Н. Н. Талєб щодо співвідношення феноменології і теорії зазначає таке: «Теорії є суперкрихкими; вони з'являються і зникають, потім з'являються і зникають, знову з'являються і зникають; феноменологія лишається, і я не вірю, що люди не розуміють очевидного: феноменологія є “невразливою” і здатною до використання, а теорії, нехай вони і користуються величезним попитом, є ненадійними і не можуть слугувати підґрунтям для прийняття рішення» [33, с. 185]. У подальшому Н. Н. Талєб стверджує, що феноменологія міцніша за теорії і повинна вести до більш наукового підходу [33, с. 525].

Наведене свідчить про важливість для розвитку науки феноменологічних описів емпіричних явищ, оскільки феноменологія не лише допомагає зробити перший важливий крок до побудови есенціальної теорії, а й може мати самостійну пізнавальну цінність.

У кримінально-правовій літературі зазвичай оперують доволі застарілими прикладами необережних злочинів, вчинених кількома суб'єктами. Деякі приклади аналізуються в наукових і навчальних виданнях з XIX ст. і вже давно набули характеристики «класичних». До них, зокрема, належать такі: 1) приклад про двох будівельників, які разом скинули важкий брус униз, не переконавшись у безпеці своїх дій, унаслідок чого було заподіяно смерть перехожому [30, с. 82–83]; 2) приклад про двох осіб, які жартома розгойдали човен, що перекинувся, і кілька осіб, котрі не вміли плавати, потонули [18, с. 43]; 3) приклад про двох доглядальниць, які лишили дитину без нагляду і пішли танцювати з кавалерами, а дитина впала в річку і втопилася [18, с. 50].

Окрім цього, у кримінально-правовій та публіцистичній літературі описано багато ситуацій спільної необережності, що сталися за часів СРСР і які сьогодні сприймаються як «класичні» й аналізуються донині, наприклад, справа Чілікова і Маслова [1, с. 602–617; 3, с. 100–116], справа Караулова і Ширшова [1, с. 602–617], справа капітанів Маркова і Ткаченка (загибель 423 осіб і судна «Адмірал Нахімов») [24] тощо.

Наведені вище справи більшою мірою описані або, принаймні, згадані в кримінально-правовій літературі. Деякі з них справді ілюструють теоретичні проблеми і законодавчі прогалини. Проте вже з'явилися інші практичні приклади необережних злочинів, вчинених кількома суб'єктами. Ці справи є відносно новими, корисними для ілюстрації певних теоретичних положень або прогалин, тому вони потребують відповідного опису і введення до обігу науки кримінального права. Соціальна взаємодія людей розвивається, ускладнюється, і наразі сучасна реальність дає такі приклади, що потребують докладного вивчення та правничого аналізу. Слід наголосити, що наявність нового емпіричного матеріалу додатково підтверджує актуальність дослідження проблем правової оцінки необережних злочинів, вчинених кількома суб'єктами.

Важливо акцентувати і на питаннях поділу всього масиву таких злочинів на певні різновиди, що мали б спільні ознаки. Деякі науковці (передусім дослідники проблеми необережного співзаподіяння) зробили перші кроки до створення такого поділу; водночас у теорії

кримінального права поки що немає ані детальної класифікації, ані завершеної типології багатосуб'єктних необережних злочинів.

Вивчення особливостей злочинів, що становлять предмет цього дослідження, має розпочатися саме з емпіричного боку. Докладний феноменологічний опис істотних характеристик цих злочинів стане підґрунтям для формулювання певних ідей і гіпотез стосовно їхньої систематизації. Спроба приведення більшості відомих практичних ситуацій у певну систему дасть змогу краще зрозуміти сам феномен, віднайти певні закономірності і на їх підставі запропонувати подальший рух у напрямі удосконалення теоретичних положень щодо багатосуб'єктних необережних злочинів.

Аналіз останніх досліджень. Початкові кроки до феноменологічного опису та типології необережних багатосуб'єктних злочинів зроблено в деяких джерелах. Передусім це дисертації О. В. Курсаєва [21], Д. А. Мелешка [22], А. А. Рашидіяна [27], А. Р. Салімгарєєвої [29], І. Р. Харитонові [36], І. Ю. Яніної [38]; джерела монографічного характеру таких авторів, як М. О. Бабій [1], Д. А. Безбородов [5], Р. Р. Галіакбаров [11], а також деякі наукові статті [6; 12–14; 26].

У навчальній літературі з кримінального права ці питання здебільшого оминають, хоча є й винятки. Зокрема, у підручнику «Українське кримінальне право. Загальна частина» автор розділу про співучасть у злочині В. О. Навроцький підкреслює: «Водночас, непоодинокими є випадки, коли суспільно небезпечні наслідки заподіюються завдяки необережним діям кількох осіб. Таке необережне співзаподіяння буває принаймні двох видів, які можуть бути названі “*послідовне*” і “*паралельне*”. У першому випадку діяння однієї особи створює умови для необережного заподіяння шкоди іншою особою. Наприклад, одна медсестра до шафи з ліками кладе отруйний препарат, а інша, вважаючи його ліками, вводить хворому, від чого настає смерть. В іншому випадку одночасні порушення кількох осіб тягнуть суспільно небезпечні наслідки. Так, двоє водіїв, управляють автомобілями з несправними гальмами й допускають зіткнення» [34, с. 382].

Подібну думку висловлює Д. А. Безбородов, який називає два моменти, в яких може виявлятися взаємодія в необережному співзаподіянні: а) індивідуальні дії (бездіяльність) співзаподійників відбуваються паралельно і не залежать від послідовності дій винних, проте призводять до єдиного злочинного результату; б) індивідуальні дії (бездіяльність) кожного з учасників є взаємозумовленими, відбуваються в суворій послідовності, коли

наслідок одного діяння слугує умовою початку реалізації іншого [4, с. 31–32].

На початку 2000-х років свій внесок у феноменологію необережного співзаподіяння зробив А. Тайбаков, який у невеликій за обсягом науковій статті [32] описав обставини справи, події якої сталися ще у 1988 р., а також сформулював деякі теоретичні висновки і пропозиції*.

Цілком розуміючи факт існування певних теоретичних напрацювань щодо досліджуваних проблем, у цій публікації автор свідомо відмовляється від аналізу та оцінки наукової спроможності теорій та аргументів попередників, оскільки провідна мета цього дослідження – доповнити не *есенціальну*, а *феноменологічну* теорію багатосуб'єктних необережних злочинів. Уточнивши це положення, можна зазначити, що **метою** цієї статті є опис новітніх прикладів необережних злочинів, у вчиненні яких брали участь кілька суб'єктів, авторський внесок у феноменологію цих злочинів на підставі вивчення як судової практики, так і повідомлень у засобах масової інформації, а також уточнення і доповнення типологічної характеристики таких злочинів.

Основний зміст. Насамперед варто зробити кілька застережень щодо способу викладення матеріалу. Звісно, можна було б спочатку навести певні теоретичні (у феноменологічному розумінні) положення, які потім ілюструвалися б відповідними практичними прикладами. Проте автор сприймає як більш доречний виклад матеріалу, зумовлений провідною ідеєю цієї статті – спочатку феноменологія, потім типологія. Це означає, що спочатку буде описано конкретні емпіричні явища, а потім, користуючись наявними теоретичними знаннями, будемо формулювати відшукану закономірність.

Феноменологія багатосуб'єктних необережних злочинів істотно поповнюється справами про автотранспортні злочини. Це є закономірним, оскільки, як доведено кримінологічною наукою, останні становлять близько 75 % усіх

zareєстрованих необережних злочинів. Вітчизняні засоби масової інформації висвітлювали і обговорювали обставини ДТП за участю водіїв З. і Д., що сталася 18 жовтня 2017 р. і внаслідок якої загинули шестеро потерпілих. На момент подання до друку цієї статті слухання цієї резонансної справи завершувалося в Київському районному суді м. Харкова: суддя оголосив вирок, згідно з яким кожному підсудному призначено максимальне покарання, передбачене санкцією відповідної норми (по 10 років позбавлення волі). Розгляду каузальної структури подібних ДТП автор присвятив окрему наукову статтю [2]. Окрім цього, обставини справи З. і Д. набули широкого розголосу, тому автор вирішив не приділяти їм уваги в цьому дослідженні. Натомість розглянемо іншу автотранспортну справу, яку автор умовно назвав *«Справа про навчання керувати автомобілем»***.

Оболонський районний суд міста Києва встановив, що дві особи, перебуваючи разом за кермом автомобіля, грубо порушили Правила дорожнього руху України. Одна з осіб, які перебували в автомобілі, маючи намір навчити водіння автомобіля іншу особу, посадила її собі на коліна за кермо, і вони спільно розпочали рух тротуаром, потім проспектом. Зазначені особи рухались із перевищенням дозволеної в цьому місці швидкості, чим також грубо порушили Правила дорожнього руху України. Окрім цього, вони спільно застосували неправильні прийоми керування вказаним автомобілем, не зменшили швидкість та не вжили заходів щодо безпечного об'їзду перешкоди, і здійснили наїзд на дерево. Унаслідок ДТП, яка сталася через спільні необережні дії цих осіб, пасажирка цього автомобіля, яка перебувала на задньому пасажирському сидінні, отримала тяжкі тілесні ушкодження. Суд дійшов висновку, що як перша, так і друга особи вчинили злочин, передбачений ч. 2 ст. 286 КК України [9].

З вирокком суду слід погодитися, оскільки він ґрунтується на усталеній нині системі теоретичних поглядів: діяння кожного учасника необережного злочину кваліфікується окремо, ніби вчинено два самостійних необережних злочини.

Справи про залишення дитини в автомобілі. За спостереженнями автора, значного поширення в сучасних реаліях набувають ситуації залишення кількох особами (здебільшого батьками) малолітніх дітей у транспортних засобах, унаслідок чого

* Обставини цієї справи добре відомі спеціалістам і увійшли до деяких підручників. З цієї причини детальний аналіз справи в цій публікації автор не здійснює, хоча вважає за потрібне нагадати про неї. Отже, 20 лютого 1988 р. о 4 год 35 хв до чергової частини Жовтневого РВВС м. Петрозаводськ надійшло повідомлення про нещасний випадок на одному з великих заводів. На місці було встановлено, що працівник заводу К. нахилився, щоб зав'язати шнурок на черевіку. У цей момент токар С., схопивши гумовий шланг, що відходив від труби центрального заводського повітропроводу, приставив його до ділянки заднього проходу К. Одночасно з цим фрезерувальник П. різким рухом відкрив вентиль повітропроводу. Сильним повітряним струменем миттєво були розірвані нутрощі К., від чого відразу настала його смерть. Перевіркою було встановлено, що умислу на вбивство потерпілого у С. і П. не було, свої дії вони мотивували бажанням «пожартувати» і не припускали, що можуть настати такі наслідки [32, с. 42–43].

** Обставини цього кримінального провадження описано в курсовому дослідженні студентки факультету правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» Марії Ключ, яка знайшла цю справу в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

діти зазнають теплового удару та гинуть. В Україні статистику такого виду дитячої смертності не ведуть, натомість це роблять у США. Згідно з повідомленнями в пресі, з 1998 р. у США загинули понад 700 дітей, яких батьки залишили в автомобілях на сонячному пригріві; тепловий удар є другою за поширеністю після ДТП причиною смерті дітей до 14 років в автомобілях [15].

В Україні та сусідніх країнах ситуація є не менш гострою. Звернемося до конкретних прикладів. У 2014 р. у м. Миколаїв батьки запаркували автомобіль у районі автовокзалу і пішли у справах, залишивши трирічну дочку в закритій машині. Коли ж повернулися, то побачили, що дитина не подає ознак життя, після чого віднесли її до медпункту автовокзалу, але було пізно. Лікар медпункту констатував смерть. Згідно з висновками судово-медичної експертизи причиною смерті був тепловий удар [28]. В іншому випадку, який стався в червні 2018 р. у м. Ростов-на-Дону (Російська Федерація), батьки залишили вдома трьох дітей (13, 3 та 1,5 років). Старша дочка заснула в будинку, двоє молодших – в автомобілі, що стояв на підвір'ї. Батьки були відсутні кілька годин, коли ж повернулися, то виявили тіла молодших дітей в автомобілі без ознак життя. За версією експертів, смерть дітей настала через гіпертермію (перегрівання організму) [15].

Слід уточнити, чому автор вважає описані ситуації саме необережними злочинами, вчиненими кількома суб'єктами. Таке питання неодмінно може виникнути після ознайомлення з позицією, яку зайняли представники досудового розслідування в наведеній вище миколаївській справі. В інформаційному джерелі повідомляється, що кримінальне провадження щодо батьків порушили за ознаками ч. 3 ст. 135 КК України «Залишення в небезпеці» [28]. З такою кваліфікацією складно погодитися. У вітчизняній доктрині основний склад залишення в небезпеці обґрунтовано тлумачать як умисний злочин. На думку П. І. Орлова, суб'єктивна сторона цього злочину характеризується прямим умислом, а вказівка законодавця на завідоме (свідоме, явне, добре відоме, безумовне) залишення в небезпеці передбачає обізнаність суб'єкта про певні обставини на противагу незнанню, непоінформованості про них [8, с. 227]. Так само оцінює суб'єктивну сторону основного складу цього злочину М. І. Хавронюк [23, с. 410]. Водночас позиції цих авторів відрізняються стосовно ставлення суб'єкта до наслідків у ч. 3 ст. 135 КК України. На думку М. І. Хавронюка, це ставлення може характеризуватися тільки необережністю [23, с. 410], а П. І. Орлов не виключає і наявності непрямого умислу [8, с. 228].

Вивчення таких справ доводить, що батьки переважно не усвідомлювали потенційної небезпеки залишення дитини в автомобілі на пригріві, що виключає обов'язкову для суб'єктивної сторони залишення в небезпеці ознаку «завідоме». На цій підставі вважаю, що психічне ставлення обох батьків (або інших осіб) у таких справах охоплюється ознаками необережної вини (зрозуміло, що є можливість й іншої ситуації, коли батьки вирішили в такий спосіб учинити умисне вбивство дитини, але її тут не розглядаємо). Це означає, що більш обґрунтованою була б кваліфікація їхнього діяння за ознаками ст. 119 КК України «Вбивство через необережність» (якщо настала смерть дитини) або ст. 128 КК України «Необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження» (якщо смерть не настала, а шкода здоров'ю охоплюється ознаками відповідних ушкоджень).

Справа про повітряний замок (справа Вільяма і Шеллі Терстонів). Трапляються й такі ситуації, коли двоє або більше осіб допускають тотожну пасивну поведінку, яка за своєю сутністю є порушенням правил безпеки в певному місці та часі (або певній обстановці). У квітні 2018 р. засоби масової інформації повідомили про випадок, який стався в Англії в графстві Ессекс. Під час ярмарку його власники Вільям і Шеллі Терстони встановили надувний замок, на якому граються діти. Проте знявся сильний вітер, і Терстони збиралися прибрати атракціон. Перед цим вони дозволили погратися кілька хвилин семирічній дівчинці Саммер Грант, але сильний порив вітру підняв споруду і покотив разом із дівчинкою вниз схилом пагорба. Батько потерпілої та Вільям Терстон намагалися наздогнати замок, але їм це не вдалося. Споруда прокотилася близько 300 м і врзалася в паркан. Від отриманих травм дівчинка померла. У загибелі потерпілої звинувачують власників ярмарку Вільяма і Шеллі Терстонів. Саме вони погано закріпили споруду, незважаючи на штормове попередження. Подружжю Терстонів пред'явлено звинувачення у вбивстві через необережність і невиконанні службових обов'язків. Подружжя заперечує свою вину і звертає увагу на те, що Вільям намагався наздогнати замок і врятувати дівчинку. Вони впевнені, що смерть Саммер сталася внаслідок нещасного випадку [7].

Видається, що позиція стосовно нещасного випадку (тобто казусу), обрана з метою захисту подружжям Терстонів, є дуже хиткою. Цій позиції суперечить інформація про штормове попередження, яку знали Терстони, а також слабке закріплення ними атракціону.

Доречно зауважити, що неврахування операторами, інструкторами (найманими працівниками

або власниками, які безпосередньо на місці надають відповідні послуги) різних атракціонів погодних умов, які можуть вплинути на безпеку функціонування таких технічних засобів або споруд, є істотною обставиною для кримінально-правової оцінки їхнього психічного ставлення до наслідків як необережного.

Справа про нестандартну дитячу гірку (справа К. Керобян). Є підстави для судження, що аналізу обставин справи К. Керобян потрібно приділити особливу увагу, оскільки така ситуація може трапитися в багатьох сферах, де небезпечний наслідок може бути результатом послідовної взаємодії поведінки окремих суб'єктів. Цю справу можна вважати такою, що ілюструє так зване «послідовне» необережне співзаподіяння, хоча спочатку ситуація сприймалася слідством і судом як заподіяння смерті потерпілій особі виключно через необережну поведінку (злочинну бездіяльність) однієї особи – виховательки дитячого садочка.

Отже, фабула справи. 7 грудня 2015 р. у м. Новосибірськ (Російська Федерація) К. Керобян, працюючи вихователькою дитячого садочка № 45, близько 10 год 30 хв вивела дітей на прогулянку територією дитячого садочка. Після цього вихователька, порушуючи норми, встановлені трудовим договором, посадовою інструкцією та Статутом, не організувала цікавих та корисних для дітей справ і занять, не забезпечила контролю і безпосередньої страхівки під час катання з гірки, зістрибування дітей з узвишся, спортивного, ігрового обладнання, лишила без нагляду чотирирічну П., яка намагалася пролізти між сходинками гірки, встановленої на ігровому майданчику, застрягла головою між сходинками гірки, повисла у вертикальному положенні, з якого самостійно вибратися не змогла, що призвело до удушення [25]. Ноги потерпілої П. до землі не діставали. Інші діти намагалися витягнути П., але не змогли, після чого потерпіла перестала рухатися і провела в такому положенні близько 17 хв, поки вихователька К. Керобян, як встановлено слідством, відволіклася на свій смартфон [16].

Результати судового розгляду були такими. Спочатку суд першої інстанції визнав вину К. Керобян у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 109 КК РФ – заподіяння смерті через необережність унаслідок неналежного виконання особою своїх професійних обов'язків – і призначив покарання у вигляді позбавлення волі на строк 2 роки. Обидві сторони процесу були незадоволені вироком і подали відповідні скарги. Після цього суд другої інстанції (Новосибірський обласний суд) скасував попередній вирок і постановив новий обвинувальний вирок, яким покарання підсудній

було пом'якшене – суд замість 2 років позбавлення волі призначив 2 роки обмеження волі. Мотиви для зміни вироку були такими. Перевіркою дитячого садочка займалася прокуратура із залученням спеціалістів регіонального центру стандартизації, метрології та випробувань. З'ясувалося, що ігрове обладнання на дитячому майданчику не відповідає вимогам Держстандарту з безпеки. Ці висновки стали аргументом захисту К. Керобян і підставою для перегляду вироку. У поясненні, яке апеляційний суд надав щодо свого рішення, наголошено: «Новосибірський обласний суд під час розгляду кримінального провадження в апеляційному порядку призначив у справі комісійну будівельно-технічну експертизу, під час якої було встановлено, що ігровий комплекс, розташований на території дитячого садочка, не відповідав вимогам безпеки, зокрема, сходи цього ігрового комплексу не відповідали вимогам, що не допускають можливість застрягання голови між сходинками ігрового комплексу. Експлуатація сходів цього ігрового комплексу створювала загрозу для життя і здоров'я дітей» [31].

Начальник відділу взаємодії з органами державної влади Новосибірського центру стандартизації та метрології прокоментував, що дитяча гірка, де загинула потерпіла П., не відповідає як мінімум 10–15 параметрам Держстандарту*. Щодо сходів відшукали явну можливість застрягання дитини, через що, власне, і стався цей нещасний випадок. Відстань між сходинками надто маленька, голова дитини може застрягти. На цій гірці також може защемити пальці рук і ніг, є й елементи, що можуть спровокувати дітей сісти на них, впасти і дістати травми. Висновок: гірка не відповідає стандартам безпеки [37; 10].

Спробуємо дати правничу оцінку цій ситуації на підставі чинного кримінального законодавства України. Головна відмінність стосується того, що кримінальне законодавство РФ не передбачає окремої статті, яка була б повністю ідентична ст. 137 КК України «Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей». Діяння, яке б кваліфікувалося в Україні за ст. 137 КК, за законодавством РФ підлягає кваліфікації за ч. 2 ст. 109 КК РФ, тобто заподіяння смерті через необережність унаслідок неналежного виконання особою своїх професійних обов'язків [19, с. 351]. Тому немає підстав для твердження, що російське кримінальне законодавство не передбачає відповідальності за такий злочин – передбачає, але за допомогою іншої законодавчої техніки.

* Йдеться про російський ГОСТ Р 52169-2012 «Оборудование и покрытия детских игровых площадок. Безопасность конструкции и методы испытаний».

Примітним є те, що як за українським, так і за російським кримінальним законодавством видається неможливим притягти як виховательку, так і особу, відповідальну за виготовлення нестандартної дитячої гірки, до кримінальної відповідальності за однією статтею Особливої частини КК. Згідно з положеннями українського кримінального законодавства, бездіяльність виховательки кваліфікувалася б за ч. 2 ст. 137 КК України як неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей, якщо це спричинило смерть неповнолітнього. Дії ж особи, яка виготовила таку нестандартну і небезпечну продукцію, підлягали б кваліфікації за ч. 2 ст. 275 КК України як порушення під час розроблення, конструювання, виготовлення чи зберігання промислової продукції правил, що стосуються безпечного її використання особою, яка зобов'язана дотримуватися таких правил, якщо це спричинило тяжкі наслідки. Водночас КК РФ не містить статті, яка була б аналогічною ст. 275 КК України, тому припускаю, що дії такої особи кваліфікувалися б за ст. 293 КК РФ «Халатність» (за умови наявності у суб'єкта ознак посадової особи).

Тепер феноменологічний опис деяких типів спільного заподіяння шкоди через необережну поведінку кількох осіб дає змогу зробити певні узагальнення. Встановлені закономірності можуть бути використані під час побудови типології необережних злочинів, вчинених кількома суб'єктами.

У вітчизняній кримінально-правовій науці вже були спроби здійснити типологічне вивчення необережних злочинів [20, с. 200–209]. Зокрема, Д. В. Кочуріна запропонувала методологічні засади визначення злочину як необережного, виокремила групи необережних злочинів за чинним кримінальним законодавством України, а також довела, що під час поділу необережних злочинів на групи більш обґрунтованим є застосування методу типології, а не класифікації [20, с. 202–203]. Дослідниця формулює позицію, посилаючись на джерела з філософії та методології науки, і доходить обґрунтованого висновку про більшу прийнятність для завдань свого дослідження типологічного методу на противагу класифікації [20, с. 203].

Видається, що метод типології так само більше підходить до завдань нашого дослідження. Річ у тім, що класифікація є строгим аналітичним методом, який ґрунтується на логічно суворій дедуктивній операції; на відміну від цього, індуктивний рух від окремих явищ (досліджені нами емпіричні особливості багатосуб'єктних необережних злочинів) до певного сімейства

підмножин, властивий типології, дає змогу об'єднати розрізнені фрагменти в щось цільне, тобто таке, що має спільні риси або спільні закономірності.

На думку автора, три різновиди справ, розглянуті першими («Справа про навчання керувати автомобілем», «Справи про залишення дитини в автомобілі» та «Справа про повітряний замок (справа Вільяма і Шеллі Терстонів)»), можна об'єднати в окрему типологічну групу на підставі таких спільних ознак.

1. Для цих справ характерні однотипні порушення правил безпеки, допущені обома учасниками подій у кожному окремому випадку. Зокрема, у поведінці осіб, які спільно керували, перебуваючи разом за кермом автомобіля, батьків, які залишили дитину в автомобілі на сонячному пригріві, власників-операторів атракціону, які не оцінили погодних умов (штормового попередження) і не припинили розважального заходу – у кожній з наведених ситуацій спостерігалася тотожність діяння учасників подій. Однакові правила безпеки (спеціальні або загальні) порушили спільно кілька суб'єктів, що надає діянню цих осіб ознак повної тотожності.

2. Спостерігається єдиний для цих осіб злочинний наслідок, який є неподільним, спільним.

3. Тотожність діяння і єдність наслідку дозволяють дійти висновку про рівноцінний у каузальному значенні характер поведінки кожного з суб'єктів; порушення правил безпеки з боку кожного з фігурантів постає неодмінною умовою (*conditio sine qua non*) наслідку і закономірно породжує його.

4. Порушення правил безпеки з боку кожного суб'єкта відбувається в одному місці та часі або в одній обстановці.

5. Кожен учасник сприймає не лише власне діяння, а й діяння (дію або бездіяльність) іншого суб'єкта, має відповідне психічне ставлення (необережне) як до свого, так і чужого діяння, а також до спільного наслідку (наслідок або не передбачається, хоча особи повинні були і могли його передбачити, або передбачається, але особи легковажно розраховували на його відвернення). Спостерігається не лише об'єктивна, а й суб'єктивна спільність.

6. Вчинений злочин охоплюється ознаками однієї кримінально-правової норми Особливої частини КК.

Цілком інші закономірності спостерігаємо в таких справах, як справа З. і Д. (ДТП на Сумській, м. Харків) або «Справа про нестандартну дитячу гірку». Основні типологічні характеристики справ цієї групи є такими:

1. Порушення правил безпеки не є тотожними. Ці порушення можуть бути допущені в одній сфері, наприклад, транспортній (справа З. і Д.), але сутність порушень і їх об'єктивний вияв відрізняються. У справах, подібних до справи про нестандартну дитячу гірку, порушення правил безпеки допускають суб'єкти в різних сферах.

2. Ця ознака збігається з типологічною ознакою першої групи справ – злочинний наслідок є неподільним, спільним для всіх порушників.

3. Нетотожність діяння (порушень правил безпеки) дає змогу дійти висновку про каузальну нерівноцінність порушень правил безпеки, водночас діяння кожного суб'єкта є неодмінною умовою (*conditio sine qua non*) наслідку, породження якого відбувається лише завдяки взаємодії порушень.

4. Порушення правил безпеки з боку кожного суб'єкта хоча й може відбуватися в одному місці та часі (або в одній обстановці), як у справі З. і Д., проте частіше порушення не збігаються в місці та часі.

5. Кожен учасник не сприймає діяння (дію або бездіяльність) іншого суб'єкта, має відповідне психічне ставлення (необережне) лише до свого діяння, а чуже порушення правил безпеки (діяння) взагалі постає несподіванкою і усвідомлюється лише постфактум. Суб'єктивної спільності немає.

6. Вчинений злочин у деяких випадках (справа З. і Д.) охоплюється ознаками однієї кримінально-правової норми Особливої частини КК, проте трапляється й окрема кваліфікація порушень правил безпеки кожного суб'єкта за ознаками різних кримінально-правових норм.

Висновки. На підставі викладеного можемо дійти таких висновків. У цій статті шляхом

опису та аналізу новітнього емпіричного матеріалу доповнено феноменологію необережних злочинів, які вчинили кілька суб'єктів. Авторський внесок у феноменологію цих злочинів дасть змогу розширити наукові уявлення про явище багатосуб'єктних необережних злочинів, а наведені практичні приклади можуть бути використані в навчальній та науковій кримінально-правовій літературі. Окрім цього, уточнено та доповнено типологічну характеристику таких злочинів.

Підтверджено пропонований раніше в літературі поділ необережних злочинів, вчинених кількома суб'єктами, або необережного співзаподіяння, на «паралельну» («Справа про навчання керувати автомобілем», «Справи про залишення дитини в автомобілі» та «Справа про повітряний замок (справа Вільяма і Шеллі Терстонів)») і «послідовну» («Справа З. і Д.», «Справа про нестандартну дитячу гірку») типологічні групи. Водночас звернено увагу на те, що «послідовний» тип таких злочинів не є однорідним, а містить щонайменше два підтипи, які відрізняються низкою ознак. Перший підтип ілюструється «Справою З. і Д.», другий – «Справою про нестандартну дитячу гірку».

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Здійснене в цій статті дослідження створює передумови для подальшого феноменологічного вивчення та уточнення типологічної характеристики необережних злочинів, вчинених кількома суб'єктами. Накопичення емпіричного матеріалу та його осмислення дасть змогу згодом, спираючись на феноменологію, створити есенціальну теорію відповідних злочинів.

Список використаної літератури

1. Бабий Н. А. Множественность лиц в преступлении и проблемы учения о соучастии : монография. Москва : Юрлитинформ, 2013. 720 с.
2. Багіров С. Р. Вїзд транспортного засобу за межі проїзної частини із заподіянням шкоди пішоходам унаслідок порушення правил дорожнього руху кількома водіями (аналіз каузальної структури пригоди). *Судова апеляція*. 2018. № 2. С. 15–24.
3. Багіров С. Р. Дискусійні питання встановлення причинного зв'язку та вини у необережному опосередкованому заподіянні злочинного наслідку (на прикладі справи Чілікова і Маслова). *Вісник Асоціації кримінального права*. 2017. № 1 (8). С. 100–116.
4. Безбородов Д. А. Неосторожные многосубъектные преступления: понятие и квалификация : учебн. пособ. Санкт-Петербург : Юрид. ин-т Акад. Ген. прокуратуры РФ, 2015. 60 с.
5. Безбородов Д. А. Уголовно-правовое регулирование ответственности за совместное совершение преступления : монография. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та МВД России, 2007. 303 с.
6. Бохан А. П., Петрашева Н. В. Соучастие в неосторожном преступлении: миф или реальность? *Lex Russica*. 2016. № 5 (114). С. 217–224.
7. В Англии ветер унес семилетнюю девочку вместе с воздушным замком на глазах у отца: ребенок погиб. URL: <https://www.segodnya.ua/world/europe/v-anglii-veter-unes-7-letnyuyu-devochku-vmeste-s-vozdushnym-zamkom-na-glazah-u-otca-rebenok-pogib-1133102.html> (дата обращения: 29.04.2018).
8. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 1064 с.
9. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 15 вересня 2008 року у справі № 1-624/2008. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/9029469> (дата звернення: 23.07.2018).
10. Воспитательница, которая просмотрела гибель ребенка на горке в Новосибирске, пытается устроиться аниматором. URL: <https://www.kp.by/daily/26493/3362650/> (дата обращения: 23.07.2018).
11. Галиакбаров Р. Р. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия. Хабаровск : Хабаров. высш. шк. МВД СССР, 1987. 96 с.

12. Гончаренко С. Про поняття необережного співзаподіяння. *Радянське право*. 1989. № 10. С. 63–66.
13. Гринберг М. С. Понятие и виды соучастия в неосторожном преступлении. *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. 2008. № 2 (15). С. 120–122.
14. Дагель П. С. Причинная связь в преступлениях, совершаемых по неосторожности. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып. 34. Москва : Юрид. лит., 1981. С. 28–38.
15. Два ребенка погибли в закрытой на солнцепеке машине. URL: <https://news.rambler.ru/incidents/40180450-dva-rebenka-pogibli-v-zakrytoy-na-solntsepeke-mashine/> (дата обращения: 11.12.2018).
16. За погибшую на горке девочку суд запретил воспитательнице посещать дискотеки. Кристине Керобян смягчили наказание, решив, что она должна остаться на свободе. URL: <https://www.nsk.kp.ru/daily/26632.4/3650567/> (дата обращения: 23.07.2018).
17. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 560 с.
18. Колоколов Г. Е. О соучастии в преступлении. Москва : Университетская типография, 1881. 210 с.
19. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации для работников прокуратуры (постатейный). 2-е изд., испр., доп. и перераб. / отв. ред. В. В. Малиновский ; науч. ред. А. И. Чучаев. Москва : Контракт, 2015. 1136 с.
20. Кочуріна Д. В. Типологія необережних злочинів за Кримінальним кодексом України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2 (16). С. 200–209.
21. Курсаев А. В. Дифференциация уголовной ответственности за неосторожное сопричинение вреда : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 26 с.
22. Мелешко Д. А. Сопричинение вреда без признаков соучастия в доктрине уголовного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2016. 30 с.
23. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1368 с.
24. Останній рейс «Адмірала Нахимова». URL: https://m.dt.ua/society/ostanniy_reys_admirala_nahimova.html (дата звернення: 22.02.2019).
25. Поступило уголовное дело по обвинению воспитателя детского сада по ст. 109 ч. 2 УК РФ. URL: http://pervomaiky.nsk.sudrf.ru/modules.php?name=press_dep&op=1&did=163 (дата обращения: 23.07.2018).
26. Рапог А. И. Уголовная ответственность за неосторожное сопричинение. *Уголовное право в XXI веке* : Материалы Междунар. науч. конф. на юрид. фак-те МГУ им. М. В. Ломоносова 31 мая – 1 июня 2001 г. Москва : Лекс Эст, 2002. С. 62–70.
27. Рашидян А. А. Проблемы реализации уголовной ответственности за групповые преступления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ереван, 2017. 22 с.
28. Родители оставили маленькую дочку в закрытой машине на солнце: ребенок погиб. URL: <https://novosti-n.org/news/read/70341.html> (дата обращения: 11.12.2018).
29. Салимгареева А. Р. Преступная деятельность двух или более лиц без признаков соучастия в российском уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2011. 27 с.
30. Сергеевский Н. Д. О значении причинной связи в уголовном праве. Ярославль : Типо-Литография Г. Фальк, 1880. 369 с.
31. Суд объяснил смягчение наказания воспитательнице Керобян. URL: <http://novosibirsk.bezformata.ru/listnews/nakazaniya-vozpitatelnitce-kerobyan/54154144/> (дата обращения: 23.07.2018).
32. Тайбаков А. Сопричастность при неосторожной форме вины. *Законность*. 2000. № 6. С. 42–43.
33. Талей Н. Н. Антихрупкость. Как извлечь выгоду из хаоса / пер. с англ. Н. Караева. Москва : КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2018. 768 с.
34. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
35. Ушаков Е. В. Введение в философию и методологию науки. Москва : Экзамен, 2005. 528 с.
36. Харитонов И. Р. Неосторожное сопричинение в советском уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1985. 16 с.
37. Чиновники замуrowали горку-убийцу, «задушившую» четырехлетнюю девочку в Новосибирске. URL: <https://www.nsk.kp.ru/daily/26473/3343123/> (дата обращения: 23.07.2018).
38. Янина И. Ю. Причинение и специальное причинение в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук. Саранск, 2018. 269 с.

Serhii Bahirov

PHENOMENOLOGY AND TYPOLOGY OF CARELESS CRIMES THAT ARE COMMITTED BY SEVERAL OFFENDERS

The article, on the basis of the coverage of the criminal-law problem of careless crimes committed by several offenders, analyzes the importance of phenomenological research for the development of the essential scientific theories. The proposed publication supplements, by the description and analysis of the latest empirical material, the phenomenology of careless crimes, committed by several subjects. The author's contribution to the phenomenology of these crimes extends scientific ideas about the phenomenon of multi-offender careless crimes. The given practical examples can be used in educational and scientific criminal-law literature. The author specifies and completes the typological description of the relevant crimes. A list of essential features for each typological group is offered. The signs of the first typological group are as follow:

1. Violations of safety rules are identical.
2. There is a single criminal consequence for these people that is indivisible, common.
3. Identity of the act and the unity of consequence allows us to conclude that the causal meaning of each of the subjects is equivalent in the causal sense.
4. Violation of safety rules by each subject occurs in one place and time or in one situation.
5. There is a subjective consistency.

6. Offense is covered by the features of one rule of criminal law of the Special Part of the Criminal Code. The signs of the second typological group:

1. Violations of safety rules are not identical.

2. This feature coincides with the typological feature of the first group of cases – the criminal consequence is indivisible, common to all offenders.

3. The non-identity of the act (violations of the rules of safety) allows us to conclude that the causal inequality of violations of safety rules is at the same time the act of each subject constitutes the necessary condition (*conditio sine qua non*) of a consequence whose generation occurs only through the interaction of the violations.

4. Violations of the rules of safety by each subject, although they may occur in one place and time (or in one situation), however, more often, the violations do not coincide at the place and time.

5. There is no subjective consistency.

6. The offense committed in some cases is covered by the features of one rule of criminal law of the Special Part of the Criminal Code, but there is also a separate qualification of violations of the rules of safety of each subject on the basis of various rules of criminal law.

It has been found out that in the division of careless co-causality into “parallel” and “consecutive” it is necessary to keep in mind the heterogeneity of the latter typological group: it includes at least two subtypes that differ in a number of features.

Keywords: phenomenology, theory, essential theory, carelessness, multi-offender careless crime, careless co-causality, typology, typology group.

Матеріал надійшов 27.02.2019